

ASPECTS OF THE MOLDAVIAN ORTHODOX CHURCH'S STRUGGLE FOR ECCLESIASTICAL AUTONOMY (1750-1850)

Mirela Beguni

Lecturer, PhD., "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The study presents aspects of the Romanians' steps in the Moldavian Principality in order to achieve ecclesiastical autonomy in the last part of the Phanariot regime and in the first three decades of autochthonous domination, the most important aspects of this struggle being aimed at subordinating the Greek clergy and bringing the monasteries dedicated to the Holy Places under Romanian control.

Keywords: Moldavia, dedicated monasteries, monastic fortunes, romanian administration, Greek clergy

Cucerirea de către otomani a teritoriilor cu valoare simbolică pentru creștinism – numite generic Locurile Sfinte – a însemnat intrarea acestora sub o stăpânire islamică ce le pretindea conducătorilor lor religioși răscumpărarea libertății cultului prin sume importante pe care, neavând posibilitatea să le plătească, le-au solicitat fraților de credință. Astfel, din dorința unei „înrudirii” duhovnicești ce presupunea recunoașterea rolului acestor locuri pentru întreaga ortodoxie, domnitorii români le-au sprijinit în mod constant și semnificativ, una dintre formele prin care au intenționat ameliorarea situației lor materiale fiind plasarea sub ascultarea canonică a lor a unor ctitorii românești.

Totuși, cu trecerea timpului, consecințele închinării unor mănăstiri și biserici către Locurile Sfinte au devenit tot mai grave, iar multitudinea afierosirilor¹ a contribuit la întărirea influenței politice elene în Principat², fapt ce a cauzat reacția autohtonilor, a căror luptă pentru autonomie ecleziastică a vizat cu precădere poziția clerului grecesc în biserică și situația mănăstirilor închinată³.

Fără a pătrunde decât în mod excepțional în ierarhia clericală moldavă, lucru pe care îl realizaseră pe deplin în cea munteană, grecii, sprijiniți de domnitorii fanarioți și de ruși, își făcuseră simțită prezența și în această biserică mai ales prin egumenii mănăstirilor închinată,

¹În Moldova, numărul lăcașurilor închinată se ridica la 215: 101 la Sfântul Mormânt, 87 la Athos, 12 la Sinai, 5 la Patriarhia ecumenică, 3 la cea a Alexandriei, două la a Antiohiei și 5 la Mănăstirea Drianul din Epir ((cf. Theodor Codrescu, *Uricarul* (infra *Uricarul*), vol. IV, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1857, pp. 425, 426; *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea I, București, 1971, Mitropolia Moldovei, p. 404; Constantin Erbiceanu, *Note asupra istoriei bisericești a românilor pentru secolul al XIX-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română” (infra B.O.R.), an. XXIX, nr. 7, 1905, pp. 769).

² Andreas Wolf consemna că „cele mai bogate dintre mănăstirile Moldovei se află în mâinile grecilor, care au avut ca deviză exploatarea dominației lor politice și religioase asupra locuitorilor ei, cu priceperea și viclenia lor, cunoscută încă din timpurile cele mai vechi, lucrând și aici și întrebuintând toate mijloacele încât să devină stăpâni pe cele mai bogate dintre mănăstiri și pe veniturile lor” (D., *Episcopii de Roman și Huși și monastirile Moldovei*, de Andrei Wolf, în B.O.R., an XXVII, nr. 2, 1903, p. 174).

³ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, pp. 150, 151.

mărturie a înrâuririi lor stând redactarea actelor de hirotonire a prelaților în limba elenă, urmată de traducerea în română și de semnături⁴.

Îngrijorați de încercările de imixtiune în biserica lor, moldovenii au reacționat energic, iar o dovadă a împotrivirii față de înstrăinarea ei este atestată de un document din 1819, în care arhimandritul Bisericii Sf. Nicolae din Botoșani, deși român, era obligat să semneze renunțarea la dreptul de a pretinde vreodată rangul de episcop în Moldova din pricina primirii egumeniei unei mănăstiri închinată⁵, expresie a dorinței de limitare a ascensiunii grecești fiind și schimbarea pozițiilor semnăturilor egumenilor locașurilor închinată, ce urmau acum după cele ale pământenilor⁶.

De asemenea, cu toate că Moldova a avut întotdeauna conștiința superiorității autorității spirituale a patriarhului ecumenic în chestiunile legate de morală, ea nu i-a recunoscut dreptul de a se amesteca în problemele religioase sau politice ale țării, încercările ierarhilor constantinopolitani de a trece peste tradițiile proprii fiind mereu întâmpinate cu proteste și, deseori, sortite eșecului. Astfel, ca un adevărat întâistătător al bisericii țării sale, mitropolitul Veniamin Costachi a răspuns în 1837 cererii patriarhului ecumenic – care, auzind de unele activități propagandistice calvine în Orient, le solicitase prelaților să constituie epitropii, în vederea urmării „uneltirilor” acestora – că „înființarea unei așa epitropii se păsuiește pe altă dată”, grija față de păstoriți fiind oricum o preocupare și o datorie a sa ca ierarh⁷.

Deși contactele cu Patriarhiile răsăritene deveniseră mai puțin frecvente, iar raporturile cu cea de la Constantinopol aveau un caracter mai mult formal, susținerea lor financiară s-a amplificat, mai ales mănăstirile închinată contribuind cu sume uriașe la sprijinirea ortodoxiei în Imperiul Otoman⁸, căci, cu toate că documentele de afierosire conțineau prevederi precise cu privire la întreținerea locașurilor și la instituțiile de binefacere pe care trebuiau să le susțină, călugării români erau alungați, ctitoriile erau lăsate frecvent în paragină⁹, utilizarea veniturilor nu respecta testamentele, iar din țară erau scoase sume tot mai mari.

Înlocuiți de obicei după trei ani, egumenii nu respectau condițiile de închinare, jefuiau mănăstirile de bogății, luând la plecare în străinătate chiar și odoare furate¹⁰ și scoteau aproape total aceste locașuri de sub jurisdicția ecleziastică și politică autohtonă. Preluate efectiv de către

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a (de I. Vlădescu), vol. X, Editura Cartea Românească, București, 1930, p. 200.

⁵ *Ibidem*, pp. 200, 201; Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, an XXVIII, nr. 2, 1904, pp. 186, 187.

⁶ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediție de Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași, 2001, p. 393.

⁷ Melchisedek <Ștefănescu>, *Chronica Hușilor și a Episcopiei*, Tipografia „C. A. Roseti”, București, 1869, pp. 438-439.

⁸ Pe lângă mănăstiri și biserici, și unele spitale și școli beneficiau de finanțare românească, daniile și ajutoarele ajungând în multe regiuni din Peninsula Balcanică, în insulele arhipelagului grecesc, în Asia Mică și în Palestina (vezi Ioan Rămureanu, *Contribuția Țărilor Române la dobândirea independenței naționale a poporului grec*, în B.O.R., an. XC, nr. 1-2, 1972, pp. 136-138; T. G. Bulat, *Danii pentru Orientul creștin în epoca fanariotă târzie (1774-1821) din țara noastră*, în B.O.R., an. XCII, nr. 3-4, 1974, p. 412; Constantin Erbiceanu, *Un document patriarhal din 1786 prin care se arată că două școli grecești din Neohor, pe Bosfor, erau întreținute cu bani românești*, în B.O.R., an. XVIII, nr. 4, 1895, pp. 308-311; Nicolae Stoicescu, *Regimul fiscal al preoților din Țara Românească și Moldova pînă la Regulamentul Organic*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 3-4, 1971, p. 353).

⁹ Toate erau aproape abandonate, prezența monahilor reducându-se chiar și la unul singur (cazul Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Focșani), mulți dintre egumeni preferând să locuiască în capitală (Corneliu Istrati, *Statistici ecleziastice efectuate în Moldova între anii 1808 și 1812*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, XXV/1, 1988, pp. 341-343, 346-347; Constantin Erbiceanu, *Note...*, an. XXIX, nr. 1, 1905, p. 57).

¹⁰ *Uricarul*, vol. XXV, 1895, pp. 339, 453; Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 383; A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, 1829, pp. 68.

egumenii străini, interesați doar de propria îmbogățire și de trimiterea de sume cât mai consistente în exterior, mănăstirile închinatelor Locurilor Sfinte încetau susținerea actelor de caritate și a celor de educație prevăzute de ctitorii lor, iar locașurile erau abandonate și lăsate în ruină, starea lor de decădere determinându-i pe pământeni să interzică, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, închinarea altora noi¹¹.

În mod firesc, comportamentul samavolnic al grecilor nu a rămas neobservat de români, care notau cu indignare că mănăstirile afierosite „au ajuns să se vândă și să se cumpere ca o marfă, fără a se mai păzi acele hotărâte orânduiei de ctitori, ce s-au străduit și au cheltuit spre folosul obștei”, scopul generozității românilor nefiind acela de „a sta călugării răsturnați în colțurile sofalelor, îmbrăcați în haine scumpe [...], în desfănări și în desfătări petrecând”¹².

Aspectele negative erau semnalate și de exarhul Gavriil Bănulescu Bodoni (1808-1812), care scria Sinodului rusesc despre egumenii greci că, adevărați precupeți, interesați de reducerea cheltuielilor pentru a-și mări propriile venituri, în multe mănăstiri nu mai țin călugări, ci aduc doar câte unul sau doi preoți pentru servicii bisericești, că nu slujesc și nu au grijă de biserici, ci doar de administrarea moșiilor și că fac multe datorii, din care pricină propunea să se ia o serie de măsuri, în mare parte asemănătoare cu cele ce vor fi solicitate și de pământeni¹³.

Situația necorespunzătoare era mult mai veche, între criticii ei aflându-se și D'Hauterive, care consemna, în 1787, că mănăstirile sunt pline de străini despotici, care „se fac stăpâni pe o mănăstire ca pe o cucerire, flămânzesc pe nenorociții pe care îi cârmuiesc, strâng comori pe care le duc în cele din urmă aiurea, și înșală deopotrivă și pe epitropi, care se încred orbește în socotelile lor, și pe mai marii lor din depărtare”. Indignat, autorul aprecia că moșiile țării nu trebuie, cu încuviințarea legilor, „să ducă aiurea o bogăție care nu lasă nimic la izvorul ei și nu despăgubește țara nici prin pilda vreunei virtuți, nici prin vreo muncă folositoare”, susținând necesitatea de a li se da pământenilor dreptul de a cârmui aceste averi¹⁴.

Cu toate că împotriva nesfârșitelor afierosiri¹⁵ și a administrării defectuoase a mănăstirilor mai fuseseră luate măsuri și în trecut, în timpul regimului fanariot, încălcarea stipulațiilor primare de închinare a fost nelimitată, demersurile unor domnitori în sensul

¹¹ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 151. Ultima mănăstire închinată de moldoveni a fost cea de la Florești, pe care Veniamin Costachi o subordonase, în 1806, mănăstirii atonite Esfigmenu, gest pe care l-a regretat ulterior.

¹² Constantin Goleșcu, *Însemnare a călătoriei mele*, apud Andrei Vizanti, *Veniamin Costachi, mitropolit al Moldovei și Sucevei. Epoca, viața și operele sale*, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1881, p. 100.

¹³ Gheorghe Gheorghiu, *Gavriil Bănulescu Bodoni, mitropolit al Moldovei, exarh Valahiei și Basarabiei 1746-1821*, Tipografia cărților bisericești, București, 1899, pp. 30-32.

¹⁴ D'Hauterive, *Memoriu asupra vechei și actualei stări a Moldovei prezentat lui Alexandru Vodă Ipsilante, domnul Moldovei, la 1787*, Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, București, 1902, pp. 155-159. Vezi și Ioan F. Stănculescu, *Reforme, rânduieli și stări bisericești în epoca fanariotă*, în B.O.R., an. LXXXI, nr. 5-6, 1963, pp. 536, 540.

¹⁵ Întrucât, din secolul al XVI-lea, domnitorii au făcut regulat danii bisericilor străine, doar 20 de mănăstiri erau neînchinatelor în anul 1810, în timp ce 37 erau închinatelor, iar acestea din urmă dețineau mai mult de jumătate din pământurile mănăstirești (în 1859, suprafața moșiilor lor era de 355.680 de fălci, din totalul de 653.260) (cf. Corneliu Istrati, *op. cit.*, pp. 345, 353; Ecaterina Negruți-Munteanu, *Moșiile mănăstirilor din Moldova închinatelor locurilor sfinte, după o statistică alcătuită la 1848*, în M.M.S., an. XLIII, nr. 7-8, p. 497). Cf. Pompiliu Eliade, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, a cincea parte a celor mai bune pământuri ale țării erau deținute de mănăstirile închinatelor (*Influența franceză asupra spiritului public în România*, ediție de Alexandru Duțu, Editura Univers, București, 1982, pp. 32-35).

schimbării statutului acestora întâmpinând rezistența neînduplecată a tuturor patriarhilor răsăriteni¹⁶.

Într-un arz din anul 1821, moldovenii, nemulțumiți de faptul că, “de când au intrat aceste mănăstiri în mâinile călugărilor greci, nu numai că acele miluiri au lipsit cu totul, dar încă le-au și supus sub grea sarcină de datorie”, au cerut Porții administrarea de către români a mănăstirilor închinată, cu promisiunea de respectare neabătută a hotărârilor ctitorilor¹⁷. Repetatele proteste ale românilor¹⁸ împotriva flagrantei încălcări a autonomiei lor au adus, odată cu căderea în dizgrație a grecilor din pricina Eteriei și cu instaurarea domniilor pământene, un succes temporar pentru moldoveni, care au obținut, prin firmanul de numire a domnitorului Ioniță Sandu Sturdza, trecerea mănăstirilor închinată sub administrație autohtonă și înlocuirea egumenilor greci cu pământeni¹⁹.

Curând, a început munca de refacere materială și spirituală a locașurilor închinată, prin adoptarea de măsuri care să înlăture urmările nefaste ale abuzurilor alogenilor, precum: executarea de reparații, plătirea datoriilor, interzicerea contractării de împrumuturi și a efectuării de cheltuieli fără acordul Mitropoliei, regularizarea administrării moșiilor, dar și elaborarea unui regulament de viață monastică ce prevedea pomenirea ctitorilor, activități liturgice sau stabilirea monahilor în mănăstiri²⁰. De asemenea, devastarea Principatului ca urmare a Eteriei i-a determinat pe moldoveni să înlocuiască plata embaticului către Locurile Sfinte cu o contribuție pentru plata datoriilor statului, în anul 1824 luându-se decizia ca acestea să primească o treime din venituri²¹, în timp ce pentru anii 1827 și 1828, domnitorul Ioniță Sandu Sturdza a acceptat ca ajutorul trimis în Orient să fie de câte 100.000 de lei²².

Din nefericire pentru români, succesorul țarului Alexandru I, Nicolae I, a intervenit la Poartă în favoarea grecilor, fapt ce a readus mănăstirile închinată și proprietățile lor la dispoziția egumenilor străini, cererile adresate potențailor ruși de către mitropolitul Veniamin de a fi respectate vechile privilegii ale țării și argumentele lui referitoare la ruina edificiilor și la comportamentul despotice al grecilor rămânând fără urmări²³.

În pofida faptului că protestele nu le-au fost ascultate, iar la sfârșitul anului 1827, grecii au revenit în Moldova, autohtonii au reușit să le impună unele limite, printr-o comisie alcătuită în

¹⁶Uricarul, vol. XXV, p. 351, 373, 410, 416, 429, 434; Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 145; Keith Hitchins, *Români 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 58; Ștefan Berechet, *Averile mănăstirești din Basarabia*, în B.O.R., an. XLI, nr. 4, 1923, p. 633.

¹⁷V. A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. XIII, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, București, 1901, pp. 102-105.

¹⁸A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. X, p. 46.

¹⁹Uricarul, vol. III, ediția a II-a, 1892, p. 232; Gheorghe I. Moiescu, *Mănăstirile închinată din Țara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul (1823-1834)*, în B.O.R., an. LII, nr. 5-6, 1934, pp. 423, 424.

²⁰Vezi Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, coord. Nicolae Iorga, București, 1897, p. 346; Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888, pp. 265-267.

²¹*Ibidem*, pp. 236, 242, 244, 405-408.

²²Uricarul, vol. I, ediția a doua, 1873, p. 373; Constantin Erbiceanu, *Note...*, an. XXIX, nr. 7, p. 769; A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, 1930, pp. 16, 17.

²³Nicolae Istrati, *Questia monastirilor închinată din Moldova*, Tipografia Minervei, Iași, 1860, p. 6; Uricarul, vol. IV, p. 430; Nicolae V. Dură, *Preocupările canonice ale mitropolitului Veniamin Costachi în pastoralele și corespondența sa*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” (infra M.M.S.), an. XLVII, nr. 7-8, 1971, pp. 488, 489, 491; Mircea Nișcoveanu, *Biserica ortodoxă din Moldova și Patriarhia ecumenică, în prima jumătate a veacului al XIX-lea*, în M.M.S., an. LII, nr. 9-12, 1976, pp. 666, 667.

1828 pentru administrarea averilor mănăstirilor închinat, din care făceau parte trei exarhi ai Locurilor Sfinte, dar și doi boieri și doi arhierii moldoveni numiți de mitropolit²⁴.

La 7 februarie 1828, Divanul propunea luarea unor măsuri: arendarea imobilelor mănăstirilor închinat să se facă pe o perioadă de trei ani, iar la arendare să participe și epitropii români, repararea urgentă a imobilelor, achitarea datoriilor, interdicția de vindere, schimbare sau ipotecare a moșiilor, dar și impunerea subordonării canonice față de mitropolit (ceea ce consulul rus Minciaky considera ca fiind imposibil de acceptat de către greci)²⁵, iar la 28 martie, domnitorul Ioniță Sandu Sturdza a dispus majorarea de cinci ori, de la 5.000 la 25.000 de lei, a contribuției mănăstirilor închinat pentru susținerea școlilor²⁶.

În același an, românii le-au cerut egumenilor să prezinte documentele originale, în scopul cunoașterii și respectării voinței ctitorilor și al evitării abuzurilor²⁷ (cerere care întâmpinat refuzul grecilor), iar în corespondența cu o înaltă oficialitate țaristă, mitropolitul Veniamin susținea poziția Divanului, care considera că grecii sunt obligați să împlinescă dispozițiile ctitorilor, că pentru administrarea averilor e necesară conlucrarea străinilor cu epitropii români și că monahii alogeni trebuie să se supună mitropolitului Moldovei²⁸.

Cu toate că deciziile românilor au avut ca efect o oarecare limitare a abuzurilor grecilor, aceștia au reușit, cu sprijinul tacit sau fățiș al Rusiei, să evite respectarea lor strictă, astfel că raportul Adunării obștești și comisia mixtă însărcinată cu problema mănăstirilor închinat constatau că egumenii refuză să prezinte documentele de afierosire, mănăstirile sunt în stare de ruină și au datorii mari nejustificate, iar odoarele lor au fost furate și duse în alte țări²⁹.

În plus, conflictul dintre autohtoni și străini s-a agravat în urma creării Epitropiei Sfântului Mormânt, o instituție administrativă înființată abuziv în timpul lui Kiseleff cu scopul de a supraveghea interesele posesiunilor din Principat, ce căuta scoaterea lor de sub controlul forurilor autohtone, iar prin permanentele imixtiuni în rezolvarea unor probleme a stârnit nemulțumirea generală a moldovenilor³⁰.

În cadrul disputelor, plasate „sub pavăza ocrotitoare a curții”, Divanul susținea că aceste mănăstiri „sunt tot din neamul românesc, făcute și închinat Jos pentru ajutor numai la vreme de prisosință”, încât obligațiile celor închinat și ale celor neînchinat sunt aceleași³¹, ctitorii având grijă să nu instituie niciodată stăpânirea desăvârșită a Sfințelor Locuri asupra averilor cu care ei le înzestraseră. Astfel, alienarea și schimbarea bunurilor erau, de obicei, interzise, iar actele de fundație dovedeau că intenția ctitorilor era ca veniturile averilor mănăstirești să fie întrebuințate cu precădere pentru întreținerea locașurilor și a așezămintelor de cultură sau de binefacere, numai o parte a prisosurilor, maximum 5%, urmând să fie trimisă în Orient³².

²⁴ Constantin Erbiceanu, *Note...*, în B.O.R., an. XXVIII, nr. 11, 1905, p. 1259; Idem, *Istoria Mitropoliei...*, pp. 449, 450; Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 528; V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. VII, 1894, p. 243.

²⁵ *Uricarul*, vol. VII, 1886, pp. 109-117; Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, Editura „Cartea românească”, București, 1932, p. 169.

²⁶ *Uricarul*, vol. III, pp. 32, 33; vol. IV, pp. 431, 432; vol. VII, pp. 176, 177.

²⁷ Constantin Erbiceanu, *Note...*, an. XXVIII, nr. 12, 1905, pp. 1365-1366.

²⁸ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 169.

²⁹ Nicolae Istrati, *op. cit.*, pp. 6, 7.

³⁰ *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, I, pp. 403, 404; Ștefan Berechet, *op. cit.*, pp. 634-637.

³¹ Ioan C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834; ocupația rusească și Regulamentul Organic*, Institutul de arte grafice „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1934, p. 64.

³² *Vezi Uricarul*, vol. XXV, pp. 321-326, 336, 372-374; Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 635; Ghenadie Enăceanu, *Începutul averilor românești zise închinat după prea fericitul Dositei, patriarhul Ierusalimului*, în B.O.R., an. IV, nr. 10, 1878, pp. 597-600.

Românii arătau că acestea răsturnaseră rolurile și că își atribuiră drepturi precum administrarea averilor după propria voie și fără control, luarea tuturor veniturilor și întrebuițarea doar a unei mici părți a lor pentru îndeplinirea voinței ctitorilor, schimbarea egumenilor fără amestecul domnitorilor, ca și refuzul de a da vreo explicație autohtonilor sau de a contribui la sarcinile statului³³. Starea lamentabilă a mănăstirilor închinată era descrisă de Nicolae Istrati, care nota că „tristul lor aspect stoarce lacrimi de durere și de compătimire, revoltând chiar și pe cel mai indiferent în contra acestui vandalism, în contra acestui ateism sub masca religiei, în contra acestei mari ingraturități către patria și către urmașii ctitorilor, care sunt uitați și șterși din memoria celor ce se folosesc de avuția lor”³⁴.

Deși actele de închinare arătau clar că noul statut nu însemna stăpânirea de către străini, și încă cu drept de proprietate, împotriva drepturilor imprescriptibile pe care țara le-a avut întotdeauna asupra mănăstirilor închinată, exarhii susțineau că „mănăstirile sunt avere a Sfințelor Locuri și că numai sfințiiile lor, ca unii ce înfățișează aceste Sfinte Locuri, pot face cu mănăstirile orice vor voi, neavând să dea socoteală la nimeni, că nu cunosc alte îndatoriri afară dintr-acelea care se ating numai de slujba bisericească în biserica fiecărei mănăstiri”³⁵ și că „nimeni altul nu are dreptul să se amestece nici în gestiunea, nici în administrarea veniturilor lor”³⁶. În mod justificat, atitudinea grecilor și grozavele lor abuzuri le-au stârnit pământenilor „o mare ură”³⁷ și l-au determinat chiar și pe Kiseleff să ia măsuri împotriva lor, din păcate fără consecințe din cauza banilor și intrigilor acestora³⁸, dar și a susținerii din partea guvernului rus³⁹.

În spirit samavolnic acționau și egumenii Mănăstirii Trei Ierarhi⁴⁰, împotriva cărora, în august 1835, Veniamin a semnat o plângere adresată domnitorului, în care, după un scurt istoric al desfășurării procesului din 14 noiembrie 1830, ierarhul arăta că timp de 106 ani au fost tănuite documentele așezământului lui Vasile Lupu, ceea ce a făcut ca tinerimea autohtonă să fie lipsită de „institutul naționalei învățături, de atâta vreme, numai din particularnic interes”. Invocând drepturile istorice ale „nației moldovenești”, numită de prințul Alexandru Sturdza „pioasa hrănitore a Bisericii Ortodoxe”⁴¹, Epitropia atrăgea atenția asupra imensului prejudiciu adus poporului prin îndelungata nerăspândire a luminilor învățaturii și aprecia că, pentru această faptă, „Mănăstirea Trei Sfetitelor rămâne în veci răspunzătoare înaintea neamului moldovenesc”. Ulterior, în 1839, Veniamin și Asachi au înaintat un memoriu către domn și au făcut publică o broșură cu „Întâmpinarea” citită la procesul din 10 iulie 1839, menținând și în continuare chestiunea în atenția opiniei publice, prin includerea între proprietățile Epitropiei învățăturilor publice a feredeului cel mare din Iași și a celor trei moșii în litigiu: Răchiteni, Tămășeni și Iugani sau Adjundeni, ce figurau în *Sama școalelor* ca neproducătoare de venituri. Agitația astfel creată și calitatea mitropolitului de președinte al Adunării obștești i-a determinat pe membrii ei ca, prin

³³ *Uricarul*, vol. XXV, pp. 423- 425; Ioan C. Filitti, *Principatele Române...* p. 166.

³⁴ Nicolae Istrati, *Questia monastirilor...*, p. 5.

³⁵ Ioan C. Filitti, *Principatele Române...*, p. 282; *Uricarul*, vol. XXV, pp. 353, 409.

³⁶ *Ibidem*, p. 354.

³⁷ Kogălniceanu, în Al. Bardieru, *Contribuții la cunoașterea activității lui Mihail Kogălniceanu*, în M.M.S., an. XLIII, nr. 9-10, 1967, p. 633.

³⁸ Între ele fiind și faptul că, pentru a obține tronul Moldovei, Mihail Sturdza fusese obligat să-i promită influentului grec Ștefan Vogoridi, principe de Samos și viitorul său socru, să nu ridice timp de 10 ani problema mănăstirilor închinată.

³⁹ Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 637.

⁴⁰ De mai mulți ani, aceștia se aflau în conflict cu Epitropia învățăturilor publice din pricina nerespectării de către ei a prevederilor lui Vasile Lupu privitoare la școli.

⁴¹ Ioan C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic*, Ediția Academiei Române, București, 1915, p. 529.

anafora din 17 februarie 1840, să-i ceară domnitorului ca bunurile revendicate să fie date imediat în proprietatea școlilor publice, încât acest așezământ de primă utilitate pentru țară să nu fie lipsit de veniturile care-i aparțin de drept⁴².

Spre neșansa românilor însă, eficientele metode utilizate de greci în privința mănăstirilor închinată și a averilor lor au fost folosite și aici, căci călugării de la Trei Ierarhi și exarhii de la Muntele Athos au făcut demersuri către consulii ruși ai Principatelor pentru a le solicita sprijinul, fapt ce a generat o corespondență diplomatică pe această temă între Titov, consulul din Iași, și Mihail Sturdza, prin care domnitorului moldovean i se cereau relații, i se făceau imputări, i se evidențiau neplăcerile pe care le-ar putea suferi prin întărirea anaforalei Adunării obștești și i se recomanda să nu adopte „o rezoluție arbitrară și pripită”. Astfel, șeful statului era pus într-o situație încurcată, căci, interesat să sporească veniturile bugetare ale țării pentru a-și menține dublată lista civilă, nu putea să obțină sprijinul mitropolitului Veniamin în obligarea mănăstirilor neînchinată de a contribui la cheltuielile țării dacă nu erau tratate la fel și cele închinată, potrivit articolului 416 al Regulamentului organic, ce prevedea alcătuirea unei comisii „în privirea trebuinței de a se desființa fără întârziere abuzurile acum înrădăcinate și de a se regularisi ocârmuirea averilor acestor mănăstiri, comisia urmând a cerceta drepturile și actele originale atârnoare la deosebitele dănuiri, precum și scopurile și condițiile începătoare ale dănuirilor”⁴³.

Opoziția mitropolitului Veniamin față de obligarea mănăstirilor neînchinată de a susține bugetul țării, atâta vreme cât cele închinată nu o făceau, l-a silit pe domnitor să trateze serios problema, încât, în aprilie 1840, Sturdza i-a trimis lui Titov textul anaforalei din 17 februarie, cu precizarea că „drepturile evidente, glasurile Adunării, opinia publică, totul arată necesitatea de a-și da hotărârea asupra unei chestiuni care atinge așa de mult viitorul unui așezământ de folos obștesc, școlile naționale”.

Deși, după expunerea argumentației, Sturdza i-a cerut demnitarului rus sprijinul pentru rezolvarea problemei, prin mijlocirea prezentării ei în fața ambasadorului Buteniev și a guvernului rus, demersul lui nu a avut succes din cauză că și de această dată intervențiile de culise ale grecilor, „promovatori involuntari și siliți ai corupției turcești”⁴⁴, au dus la tergiversarea luării unei decizii finale, până în 1846, fapt favorizat și de retragerea din scaunul metropolitan a lui Veniamin⁴⁵.

Peste doi ani, printr-o broșură, partida națională cerea din nou preluarea de către Stat a averilor mănăstirilor închinată, argumentând că „ar fi păcat național de a lăsa averi publice pe seama unor călugări străini pururea rebeli la legile țării ce-i îngrașă de atâtea veacuri”. Broșura evidenția faptul că mănăstirile s-au îndepărtat total de la rolul lor și că au devenit „case de arendatori ocupate de mireni”, în timp ce „întrebuințarea însemnatelor lor venituri este un scandal public”⁴⁶, situație care urma să fie remediată doar prin măsura drastică a secularizării averilor mănăstirești din anul 1863, ce punea capăt îndelungatei lupte a românilor pentru recuperarea controlului asupra lor.

⁴² Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, supl. I, vol. VI, coord. D. A. Sturdza, C. Colescu Vartic, București, 1895, p. 200; N. C. Enescu, *Un proces dintre epitropii Mănăstirii Trei Ierarhi - Iași și Epitropia învățăturilor publice din Moldova, în perioada Regulamentului organic*, în M.M.S., an. XXXVII, nr. 9-12, 1961, pp. 646-651.

⁴³ *Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău, Editura Junimea, Iași, 2004, pp. 335, 563; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 651, 652; Anastasie Iordache, *Principatele române în epoca modernă*, vol. I, Editura Albatros, București, 1996, p. 222.

⁴⁴ Nicolae Iorga, *Istoria poporului românesc*, ediție de Georgeta Penelea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 644.

⁴⁵ N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 652, 653, 661

⁴⁶ Mircea Nișcoveanu, *op. cit.*, p. 673.

BIBLIOGRAPHY

- ***, *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea I, București, 1971.
- Bardieru, Al., *Contribuții la cunoașterea activității lui Mihail Kogălniceanu*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an. XLIII, nr. 9-10, 1967, pp. 630-633.
- Berechet, Ștefan, *Averile mânăstirești din Basarabia*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XLI, nr. 4, 1923, p. 632-639.
- Bulat, T. G., *Danii pentru Orientul creștin în epoca fanariotă târzie (1774-1821) din țara noastră*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XCII, nr. 3-4, 1974, pp. 412-424.
- Codrescu, Theodor, *Uricarul*, vol. I, ediția a doua, 1873; vol. III, ediția a II-a, 1892; vol. IV, 1857; vol. VII, 1886; vol. XXV, 1895, Tipografia Buciumului Român, Iași.
- D., *Episcopiile de Roman și Huși și monastirile Moldovei, de Andrei Volf*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XXVII, nr. 2, 1903, pp. 167-178.
- D’Hauterive, *Memoriu asupra vechei și actualei stări a Moldovei prezentat lui Alexandru Vodă Ipsilante, domnul Moldovei, la 1787*, Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, București, 1902.
- Djuvara, Neagu, *Între Orient și Occident*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Dură, Nicolae V., *Preocupările canonice ale mitropolitului Veniamin Costachi în pastoralele și corespondența sa*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an. XLVII, nr. 7-8, 1971, pp. 46-66.
- Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, ediție de Alexandru Duțu, Editura Univers, București, 1982.
- Enăceanu, Ghenadie, *Începutul averilor românesci zise închinat duple prea fericitul Dositei, patriarhul Ierusalimului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. IV, nr. 10, 1878, pp. 596-600.
- N. C. Enescu, *Un proces dintre episcopii Mănăstirii Trei Ierarhi - Iași și Epitropia învățăturilor publice din Moldova, în perioada Regulamentului organic*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an. XXXVII, nr. 9-12, 1961, pp. 634-665.
- Erbiceanu, Constantin, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888.
- Idem, *Note asupra istoriei bisericești a românilor pentru secolul al XIX-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XXVIII, nr. 2, 1904, pp. 183-192; nr. 11, 1905, pp. 1254-1268; nr. 12, 1906, pp. 1361-1377; an. XXIX, nr. 1, 1905, pp. 53-66; nr. 7, 1905, pp. 740-755.
- Idem, *Un document patriarhal din 1786 prin care se arată că două școli grecești din Neohor, pe Bosfor, erau întreținute cu bani românești*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XVIII, nr. 4, 1895, pp. 308-311.
- Filitti, Ioan C., *Domniile Române sub Regulamentul Organic*, Ediția Academiei Române, București, 1915.
- Idem, *Frământările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, Editura „Cartea românească”, București, 1932.
- Idem, *Principatele române de la 1828 la 1834; ocupația rusească și Regulamentul Organic*, Institutul de arte grafice „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1934.
- Georgescu, Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972.

Gheorghiu, Gheorghe, *Gavriil Bănulescu Bodoni, mitropolit al Moldovei, exarh Valahiei și Basarabiei 1746-1821*, Tipografia cărților bisericești, București, 1899.

Hitchins, Keith, *Români 1774-1866*, Editura Humanitas, București, 1998.

Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. VI, coord. D. A. Sturdza, C. Colescu Vartic, București, 1895; vol. X, coord. Nicolae Iorga, 1897.

Iordache, Anastasie, *Principatele române în epoca modernă*, vol. I, Editura Albatros, București, 1996.

Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediție de Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași, 2001.

Idem, *Istoria poporului românesc*, ediție de Georgeta Penelea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

Istrati, Corneliu, *Statistici eclesiastice efectuate în Moldova între anii 1808 și 1812*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, XXV/1, 1988, pp. 331-355.

Istrati, Nicolae, *Questia monastirilor închinat din Moldova*, Tipografia Minervei, Iași, 1860.

Moiescu, Gheorghe I., *Mănăstirile închinat din Țara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul (1823-1834)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. LII, nr. 5-6, 1934, pp. 422-456.

Negruți-Munteanu, Ecaterina, *Moșiile mănăstirilor din Moldova închinat locurilor sfinte, după o statistică alcătuită la 1848*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an. XLIII, nr. 7-8, p. 497-504.

Nișcoveanu, Mircea, *Biserica ortodoxă din Moldova și Patriarhia ecumenică, în prima jumătate a veacului al XIX-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an. LII, nr. 9-12, 1976, pp. 662-676.

Rămureanu, Ioan, *Contribuția Țărilor Române la dobândirea independenței naționale a poporului grec*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XC, nr. 1-2, 1972, pp. 130-145.

Stănculescu, Ioan F., *Reforme, rânduieli și stări bisericești în epoca fanariotă*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. LXXXI, nr. 5-6, 1963, pp. 522-545.

Stoicescu, Nicolae, *Regimul fiscal al preoților din Țara Românească și Moldova până la Regulamentul Organic*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. LXXXIX, nr. 3-4, 1971, pp. 335-354.

<Ștefănescu>, Melchisedek, *Chronica Hușilor și a Episcopiei*, Tipografia „C. A. Roseti”, București, 1869.

Urechia, V. A., *Istoria românilor*, tom. VII, 1894; tom. XIII, 1901, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, București.

Vitcu, Dumitru, Bădărău, Gabriel (editori), *Regulamentul Organic al Moldovei*, Editura Junimea, Iași, 2004.

Vizanti, Andrei, *Veniamin Costaki, mitropolit al Moldovei și Sucevei. Epoca, viața și operele sale*, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1881.

Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a (de I. Vlădescu), vol. IX- XI, Editura Cartea Românească, București, 1929-1930.